
RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA YAZISI

Madde Kullanım Bozukluğu Olanlara Yapılan Toplumsal Damgalamayı Azaltmada Bir Müdahale Programının Sonuçları

Demet HAVAÇELİĞİ ATLAM¹, Hakan COŞKUNOL²

Özet: Amaç, madde kullanımı olan bireylere yapılan toplumsal damgalamanın azaltılmasında farklı tekniklerin kullanıldığı bir müdahale programı geliştirerek topluma müdahale etmektir. Aralık 2018-Temmuz 2019'da İzmir Selçuk'ta yaşayanlardan deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Madde kullananlara yönelik toplumsal tutum ölçekleri ile düşünce, duygu ve davranışlarını anlatacakları bir form kullanılmıştır. Deney grubuna, bağımlılık, damgalama ve stereotipler, düşünce-duygu-davranış modeli, empati ve temas oturumları olarak geliştirilen 5 oturumluk program ve müdahaleden 4 ay sonra izlem uygulanmıştır. Müdahale sonrasında, deney grubunun (n=29) bağımlılık tutum puanında 19,5, kontrol grubunda (n=38) 9,3 puanlık (p=0,0001); ruhsal hastalığa yönelik inançlarda deneyde 10,8; kontrolde 5,4 puanlık azalma saptanmıştır. Deney grubunun değişimi, kontrole göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (p=0,001). İçerik analizinde, deney grubunun niyet ettiği davranışlarda olumlu yönde değişim görülmüştür. İzlem ve son test puanlarında farklılık bulunmamıştır. Toplumsal damgalamanın azaltılmasına yönelik yapılan müdahale programının etkili olduğu, damgalamanın azaldığı ve değişimin olumlu etkisinin sürdüğü görülmüştür.

Anahtar kelimeler: damgalama, madde kullanım bozukluğu, toplum, müdahale, temas

Improving An Intervention Model For Society To Reduce Social Stigma Against Individuals With Substance Use Disorder

Abstract: The aim is to reduce the social stigmatization towards individuals with substance use by developing an intervention program using different techniques. Between December 2018 and July 2019, experimental and control groups were created from the people living in Selcuk, Izmir. Social attitude scales and a form to explain the thoughts, feelings and behaviors of society towards substance users were used. A 5-session program including addiction, stigmatization and stereotypes, thought-emotion-behavior model, empathy, and contact was applied the experimental group. The group followed-up 4 months after the intervention. After the intervention program, 19.5 score of addiction attitude in the experimental group (n=29) and 9.3 score of the control group (n=38) were decreased (p=0.0001); 10.8 score of beliefs about mental illness in the experimental group and 5.4 score in control group were determined decrease. The change in the experimental group was found significantly higher than the control group (p = 0.001). A positive change in the intended behaviors was found in experimental group with the content analysis. The intervention program to reduce social stigma is effective. The social stigmatization is decreased and the positive effect of change has continued.

Key Words: Stigma, Substance Use Disorder, Society, Intervention, Contact

---

¹Ar. Gör., Ege Üniversitesi Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü İzmir

²Prof. Dr., Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İzmir

Address of correspondence/ Yazışma adresi: Ar. Gör., Demet Havaçeliği Atlam, Ege Üniversitesi Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü İzmir, E-Mail: demet.havaceliği@gmail.com

Date of Received/Geliş Tarihi: 11.10.2019, **Date of Revision/Düzeltilme Tarihi:** 02.11.2019, **Date of Acceptance/Kabul Tarihi:** 06.11.2019

Citing/ Referans Gösterimi: Atlam, D.H., Coşkunol, H. (2019). Madde Kullanım Bozukluğu Olanlara Yapılan Toplumsal Damgalamayı Azaltmada Bir Müdahale Programının Sonuçları. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 1*(Özel Sayı.1): 43-46 doi:10.35365/ctjpp.19.special1.12

Giriş

Damga, bireyi toplumda normal insanlardan ayıran ve kabul edilemez olarak işaretleyen sıfat, özellik ya da bozukluk olarak tanımlanmakta (Duffy, 2005; Adak, 2010)ve bir kişi ya da grup için utanılması gereken bir durumun varlığı ya da normal dışı olarak kabul edilemezliğin belirtisini simgelemektedir (Taşkın, 2004). Damgalama süreci etiketleme ile başlamakta, ayrımcılık ve dışlama ile sonlanır. Günümüzde madde kullanım bozukluğunun damgalanması da dünyada ilk sırada yer alır (Room ve ark., 2001). Toplum, madde bağımlılığını bir ahlak sorunu olarak değerlendirme ve ruhsal bir hastalık olarak görmemektedir. Kullanana yönelik zarar verici ifade dili etiketlemeler suç ile ilişkilendirmede damgalamayı arttırmaktadır. Damgalamanın şiddeti, hastalığa atfedilen sorumluluğa ve hastalığın toplumsal etkileşimde yaşadığı zorluk derecesine göre de değişmektedir (Muş, 2016).

Toplumun, madde kullanım bozukluğu olan kişileri damgalaması, iş bulma, eğitim ve tedavi olma gibi olanaklardan yararlanmada zorluklar yaratması açısından müdahale edilmesi gereken alanlardan biridir. Corrigan'a göre, toplumsal damgalamanın azaltılmasında eğitim, temas ve protesto olmak üzere üç yaklaşım vardır. Eğitim, stereotiplerin doğru bilgilerle değiştirilmesine yönelik müdahaleyi; protesto, damgalamanın azaltılmasına yönelik medya ve toplum temelli kampanyaları; temas ise toplum ile ruhsal hastalığı olan bireylerin doğrudan (yüzyüze) ya da dolaylı olarak (video) bir araya getirilmesini içerir (Corrigan ve ark., 2001; Casados, 2017).

Madde kullanım bozukluğu olan bireylere yapılan toplumsal damgalamanın azaltılmasında eğitim, temas, empati ve bilişsel davranışçı yöntemlerinin kullanıldığı bir eğitim programı geliştirilerek topluma müdahale etmek amaçlanmıştır.

Yöntem

Örneklem Seçimi

Aralık 2018-Temmuz 2019 aralığında İzmir'in Selçuk ilçesinde yaşayan toplumu temsil eden 100 kişi çalışmaya alınmıştır. Deney grubu 38 (3 farklı müdahale grubu), kontrol grubu 62 kişiden oluşturulmuştur. Gruplar, sosyal etkileşimi olan bir kurumun çalışanları ile etkileşimi olmayan bireylerden oluşturulmuştur. Her iki gruba da 5 oturumluk müdahale programı öncesinde testler doldurtulmuştur. Deney grubuna, bağımlılık, damgalama

ve stereotipler, düşünce-duygu-davranış modeli, empati ve temas oturumları olarak geliştirilen program haftada bir gün olmak üzere 5 hafta boyunca uygulanmıştır. Oturumlar, interaktif ve uygulama ağırlıklı yapılmış ve program tamamlandığında her iki grup da tekrar değerlendirilmiştir. Uygulamalar tamamlandıktan 4 ay sonra, müdahalenin etkisinin sürekliliğini değerlendirmek için izlem yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere karşı tutum ölçeği (Tansel, 2006), Ruhsal hastalığa yönelik inançlar ölçeği (Bilge ve Çam, 2008), bağımlılık bilgi testi, bağımlı kişilere yönelik düşünce, duygu ve davranışlarını anlatacakları bir form kullanılmıştır.

İstatistiksel Değerlendirme

Müdahale öncesi ve sonrası değerlendirmeler için Wilcoxon testi, iki grubun puan değişimlerinde farkın anlamlılığını test etmek için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Nitel analizde, içerik analizi ve tematik analiz yapılmıştır.

Bulgular

Deney ve kontrol gruplarının yaş ortalaması ($p=0,943$ $t=0,072$ $df=98$), eğitim düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,354$; $\chi^2=4,406$); cinsiyet dağılımında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=0,009$, $\chi^2=6,798$). Müdahale programı sonrasında deney grubunu 29, kontrol grubunu 38 katılımcı tamamlamıştır. Deney grubunun bağımlılık yapıcı madde kullananlara yönelik tutum puanında 19,5, kontrol grubunda 9,3 puanlık bir azalma saptanmıştır. Her iki gruptaki puan değişimi anlamlı düzeydedir ($p=0,0001$). Fakat deney grubundaki değişim, kontrole göre istatistiki olarak daha yüksek düzeyde bulunmuştur ($p=0,001$). Ruhsal hastalığa yönelik inançlarda, deney grubunda 10,8, kontrol grubunda 5,4 puanlık bir azalma saptanmıştır ($p=0,003$; $p=0,031$). (Tablo 1). Müdahale sonrasında her iki grupta da değişim gözlemlendiğinden grupların yapısına göre farklı analizler yapılmıştır. Sosyal etkileşimin olduğu yapıda (kurum çalışanları), deney ve kontrol gruplarının olumlu yönde değiştiği; sosyal etkileşimin olmadığı grupta ise deney grubunun değiştiği kontrol grubunun ise değişmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Grubunun Tutum Ölçeklerindeki Puan Değişiminin Sonuçları

Bağımlılık Kullananlara Öleği	Yapıcı Yönelik Madde	Deney Grubu ^a					Kontrol Grubu ^b					Deney ve Kontrol ^c		
		Değişim Ort.	Sıra ort.	Sıralar toplamı	p	Z	Değişim Ort.	Sıra ort.	Sıralar toplamı	p	Z	p	U	Z
İkili ilişkiler		6,8	15,37	399,5	0,0001	-4,480	2,3	17,21	292,5	0,012	-2,499	0,0001	232,5	-3,944
Kullanıcıların kişilik yapıları		4,6	15,10	362,5	0,0001	-3,636	2,6	17,84	339,0	0,002	-3,120	0,028	367,5	-2,191
Bireylerle sosyal ilişkiler		3,9	12,58	251,5	0,001	-3,462	2,3	20,54	493,0	0,001	-3,357	0,186	434,5	-1,324
Bireylere toplumsal açıdan bakış		1,4	12,06	217,0	0,003	-2,962	0,7	12,88	206,0	0,238	-1,179	0,212	441,5	-1,247
Kullanıcı bireylerin aile, sosyal ve çevre ilişkileri		2,7	13,80	276,0	0,0001	-3,611	1,4	14,08	338,0	0,009	-2,618	0,143	424,0	-1,465
Tutum toplam		19,5	15,70	424,0	0,0001	-4,467	9,3	20,62	515,5	0,0001	-3,729	0,001	290,5	-3,181
Ruhsal Hastalıklara Yönelik İnançlar Ölçeği	Yönelik Madde	Değişim Ort.	Sıra ort.	Sıralar toplamı	p	Z	Değişim Ort.	Sıra ort.	Sıralar toplamı	p	Z	p	U	Z
Tehlikelilik		6,8	14,68	279,0	0,002	-3,137	2,3	18,48	406,5	0,133	-1,503	0,034	344,0	-2,117
Çaresizlik ve kişilerarası ilişkilerde bozulma		4,6	16,00	256,0	0,041	-2,046	2,6	20,53	390,0	0,050	-1,958	0,739	475,0	-0,333
Utanma		3,9	9,27	102,0	0,225	-1,958	2,3	15,23	167,5	0,366	-0,903	0,454	446,0	-0,749
Tutum toplam		19,5	14,70	294,0	0,003	-3,010	9,3	19,58	470,0	0,031	-2,153	0,203	406,0	-1,272

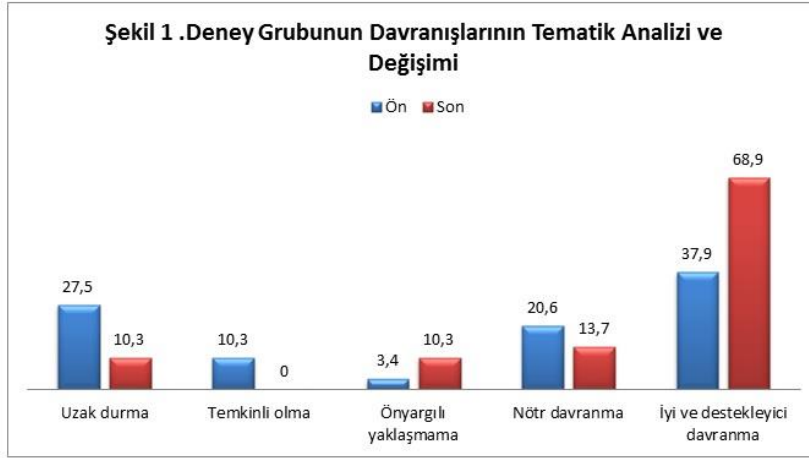
^a: Deney grubunun puan değişiminin Wilcoxon testi sonuçları

^b: Kontrol grubunun puan değişiminin Wilcoxon testi sonuçları

^c: Deney ve kontrol grubundaki puan değişimlerinin Mann Whitney U testi sonuçları

Yapılan içerik analizine göre, deney grubunun düşünce, duygu ve özellikle davranış niyetlerinde olumlu yönde değişim gözlenmiştir. Davranışlardaki değişimin yer aldığı tematik analiz Şekil 1'de gösterilmiştir.

Uzak durma davranışı bildiren kişilerde %17,2'lik bir azalma, iyi ve destekleyici davranmada %31'lik bir artış görülmüştür. Buna göre, uzak durma ve temkinli olma ve nötr davranmada azalma görülürken, olumlu davranış niyetinde artış görülmektedir. (Şekil 1)

Müdahaleden 4 ay sonra yapılan izlemde 15 kişiye ulaşılmış, son test ve izlem testleri değerlendirildiğinde, madde kullananlara yönelik tutumda 3,2 puanlık bir artışın, ruhsal hastalıklara yönelik inançta 0,6 puanlık bir azalmanın anlamlı düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum müdahale sonrası değişimlerin 4 ay sonra da sürekliliği koruduğunu ve müdahalenin etkisinin devam ettiğini göstermektedir.

Tartışma

Toplumsal damgalamanın azaltılmasına yönelik yapılan müdahale programının etkili olduğu ve madde kullanım sorunu olan kişilere yapılan toplumsal damgalamanın azaldığı ve önyargıların değiştiği görülmüştür. Bu durum, deney grubunun puan değişimlerinin yüksek olması ve yapılan içerik analizinde de özellikle davranışların niyetinde olumlu yönde değişimin görülmesi ile

açıklanabilir. 4 ay sonrasında yapılan izlem çalışmasında da, müdahalenin olumlu etkisinin sürdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Dünyada bu yönde yapılan çalışmalarda, eğitim içerikli müdahalelerin etkisinin kalıcı olduğuna yönelik sonuçlar mevcuttur (The National Academies Press, 2016). Bir toplumun düşüncelerinin değiştirilmesinde, bağımlılığın tedavi edilebilir olduğunu anlatmanın önemi yüksektir ve toplum, tedavi olan ya da olmayan madde bağımlısı bireylere farklı yaklaşabilmektedir (McGinty ve ark., 2015). Tutum değiştirmeye yönelik yapılan çalışmalarda, nörobiyolojik faktörlerin bağımlılığa atfedilmesinin, hastaların damgalanmasını, suçlanmasını ve hastalığından sorumlu tutulmasını azalttığı bulunmuştur (Buchman ve Reiner, 2009). Bu nedenle, oturumlarda bağımlılığın nasıl bir hastalık olduğu, etiolojisi, süreçleri ve ödül sisteminin anlatılması önem arz etmektedir. Bunun yanısıra “temas”

yaklaşımının, toplumun hastayla etkileşiminin sağlanmasında damgalamanın azalmasını kolaylaştırdığı ve damgalamanın davranışsal bir sonucu olan sosyal mesafenin azalmasında da etkili olduğu gösterilmiştir (Corrigan ve ark., 2013; Gronholm ve ark., 2014). Sonuç olarak, madde kullanan kişilere yönelik yapılan toplumsal

damgalamanın azaltılması için önerilen bilgi odaklı, stereotiplerin değiştirilmesinde bilimsel sonuçlara dayalı bir yaklaşımı içeren, düşünce, duygu ve davranış odaklı uygulamaları kapsayan, empati ve temas oturumlarından oluşan yapılandırılmış bu müdahale programının toplumun üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

Adak, N. (2010). Çağın Vebası AIDS: HIV/AIDS'e İlişkin Damgalama ve Ayrımcılık. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(2), 1-13.

Bilge, A. ve Çam, O. (2008) Ruhsal Hastalığa Yönelik İnançlar Ölçeği'nin Geçerliliği ve Güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 91-96.

Buchman, D. ve Reiner, P.B. (2009). Stigma and addiction: Being and Becoming. *The American Journal of Bioethics*, 9, 18-19.

Casados, A.T. (2017). Reducing The Stigma Of Mental Illness: Current Approaches And Future Directions. *Clinical Psychology Science and Practice*, 24, 306-323.

Corrigan, P.W., Powell, K.J., Michaels, P.J. (2013). The Effects of News Stories on the Stigma of Mental Illness. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 201, 179-182.

Corrigan, P.W., River, L.P., Lundin, R.K., Penn, D.L., Uphoff Wasowski, K., Campion, J., Mathisen, J., Qagnon, C., Bergman, M., Qoldstein, H., Kubiak, M.A. (2001). Three Strategies For Changing Attributions About Severe Mental Illness. *Schizophrenia Bulletin*, 27, 187-195.

Duffy, L. (2005). Suffering, Shame and Silence: The Stigma of HIV/AIDS. *Journal of The Association of Nurses in AIDS Care*, 16, 13-20.

Gronholm, P.C., Henderson, C., Deb, T., Thornicroft, G. (2017). Interventions to Reduce Discrimination and Stigma: The State of The Art. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 52, 249-258

McGinty, E.E., Goldman, H.H., Pescosolido, B., Barry, C.L. (2015). Portraying Mental Illness and Drug Addiction As Treatable Health Conditions: Effects of A Randomized Experiment On Stigma and Discrimination. *Social Science & Medicine*, 126, 73-85.

Muş, E. (2016). *Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar*. Ankara: Karınca Yayınları,

National Academies of Sciences, Engineering and Medicine. (2016). "4 Approaches To Reducing Stigma" Ending Discrimination Against People with Mental and Substance Use Disorders. *The Evidence for Stigma Change*. Washington, DC: The National Academies Press.

Room, R., Rehm, J., Trotter, R.T., Paglia, A., Ustun, T.B. (2001). *Cross-cultural Views On Stigma, Valuation, Parity And Societal Values Towards Disability*. In: Ustun, T.B, Chatterji, S., Bickenbach, J.E., Trotter, R.T., Room, R., Rehm, J. Disability and Culture: Universalism And Diversity. Seattle: Hogrefe & Huber.

Tansel, B. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Madde Kullanan Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Mersin.

Taşkın, O.E. (2004). Damgalama, Ayrımcılık ve Ruhsal Hastalık. *3P Dergisi*, 12 (Ek 39), 5-12